
LLORENÇ COMAJOAN,
MANUEL PÉREZ SALDANYA

GRAMATICALITZACIÓ I
ADQUISICIÓ DE LLENGÜES:
L'ADQUISICIÓ DE LA
MORFOLOGIA DE PASSAT EN
APRENENTS DE CATALÀ COM A
SEGONA LLENGUA

1. INTRODUCCIÓ

L'adquisició dels temps verbals és una de les àrees més estudiades en adquisició de primeres i de segones llengües. La causa de la gran productivitat de treballs sobre aquest tema cal buscar-la, segurament, en el fet que permet analitzar de prop la relació entre l'adquisició de formes i funcions lingüístiques o, si es vol, de les funcions associades a distincions formals. Dins de la morfologia verbal, els estudis sobre adquisició generalment s'han centrat en els temps de passat i això bàsicament per tres raons diferents:

a) en primer lloc, perquè els temps de passat són formes marcades i, per tant, solen tenir un reflex formal explícit, sigui per mitjà de marques flexives (*cantava*), sigui per mitjà de perífrasis verbals molt gramaticalitzades (*va cantar*);

b) en segon lloc, perquè, a diferència del que ocorre amb el present i el futur, dins els temps de passat s'estableix una clara distinció aspectual entre el passat simple o perífràstic (*cantà* i *va cantar*), de caràcter perfectiu, i l'imperfet (*cantava*), de caràcter imperfectiu, i

c) en darrer lloc, perquè els temps de passat emergeixen en els primers estadis del procés d'adquisició lingüística i són relativament freqüents.

De manera semblant al que ocorre en altres temes lingüístics, l'estudi de l'adquisició dels temps verbals es pot enfocar des de perspectives diferents dins el *continuum* formalisme-funcionalisme. Els estudis de caire més formalista s'emmarquen dins la teoria minimista de Chomsky (1995) i solen centrar-se en l'adquisició de trets morfològics associats amb la flexió verbal (per exemple, Bel 2001, Slabakova & Montrul 2002). Els estudis de caire funcional, en canvi, no parteixen d'un corpus teòric específic i, generalment, prenen com a punt de partida dades d'interllengua per tal de donar compte de les tendències comunes en el procés d'aprenentatge. Dins el vessant funcionalista, però, en els últims deu anys, s'han desenvolupat dues hipòtesis diferents que parteixen de la teoria de l'adquisició del llenguatge infantil i de l'anàlisi del discurs, i que han centrat gran part de la investigació. Es tracta de la hipòtesi de l'aspecte i de la hipòtesi del discurs.

L'objectiu del present article és analitzar el procés d'adquisició del passat perifràstic i de l'imperfet en estudiants de català com a llengua estrangera a partir del marc teòric que ofereixen els estudis sobre gramaticalització. La idea bàsica que tractarem de mostrar és que els processos històrics de gramaticalització presenten unes clares concomitàncies amb el que, seguint Giacalone Ramat (1992: 300), podríem anomenar *gramaticalització adquisitiva*. Partint d'aquesta idea, delimitarem, en primer lloc, les propietats de la gramaticalització tant des d'una perspectiva diacrònica (§ 2.1) com adquisitiva (§ 2.2). En segon lloc, analitzarem els conceptes gramaticals bàsics relacionats amb la temporalitat (§ 3) i, partint d'aquests conceptes, comentarem les dues grans hipòtesis relatives a l'adquisició de la temporalitat: la hipòtesi aspectual i la del discurs (§ 4). Finalment, presentarem dades de l'adquisició de la morfologia del passat en català per comprovar si les hipòtesis esmentades poden explicar o no les dades d'adquisició (§ 5).

2. LA GRAMATICALITZACIÓ

2.1. LA GRAMATICALITZACIÓ COM A PROCEDIMENT DIACRÒNIC

La gramaticalització és un mecanisme de canvi lingüístic ben conegut pels historiadors de les llengües. Devem la primera caracterització explícita del fenomen a l'estructuralista i estudiós de les llengües indoeuropees Antoine Meillet (1912), per a qui la gramaticalització consisteix en una atribució de caràcter gramatical a un mot autònom. En una línia semblant d'argumentació, un altre autor estructuralista, el polonès Jerzy Kuryłowicz (1965: 52), matisa que la gramaticalització és el procés a partir del qual una unitat lèxica o estructura assumeix una funció gramatical, o una unitat gramatical assumeix una funció més gramatical encara.¹ El pas del lèxic a la gramàtica, o de la gramàtica a un nivell més gramatical, implica, evidentment, un canvi semàntic d'acord amb el qual l'element que es gramaticalitza assoleix un valor més abstracte i subjectiu. El canvi semàntic, però, sovint és indestruïble d'altres canvis de

1. Vegeu Heine *et al.* (1991: 1-26) i Hopper & Traugott (1993: 18-31) per a una presentació de la història del concepte de gramaticalització.

2. Parlem de l'auxiliar *va-* pel fet que es tracta d'un verb defectiu sense forma d'infinitiu. Per a una anàlisi més detallada dels canvis experimentats per aquesta construcció, vegeu Pérez Saldanya (1998: cap.15).

3. Un domini cognitiu és un àmbit d'estructuració i comprensió del món (l'espai, el temps, el cos humà, etc.). Per donar compte del canvi semàntic Heine *et al.* (1991) han proposat la jerarquia d'abstracció següent (on ">" indica que el domini cognitiu de la dreta és més abstracte que el de l'esquerra): persona > objecte > espai > temps > qualitat. D'acord amb aquesta jerarquia, un element que pertanyi a un determinat domini cognitiu pot assumir significats relacionats amb un domini més baix i abstracte, però no a l'inrevés. Una explicació diferent, i més matisada, és la que adopta Elisabeth C. Traugott, segons la qual la unidireccionalitat característica dels processos de gramaticalització provoca una subjectivització creixent, d'acord amb la qual es perd contingut lèxic però s'assoleix un major valor pragmàtic (Traugott 1995, Traugott & König 1991).

4. Com és sabut, la construcció francesa *je vais chanter*, la castellana (*yo voy a cantar*), la portuguesa (*eu vou cantar*) i l'anglesa *I am going to sing*, o *I'm gonna sing*, tenen un valor de futur, tot i que són estructuralment idèntiques o quasi a la catalana (*jo vaig cantar*).

caràcter sintàctic o formal. La gramaticalització, des d'aquesta perspectiva, es pot caracteritzar com un macrocanvi o, si es vol, com un conjunt de canvis interrelacionats que impliquen els diferents components de la gramàtica: el component semàntic, el sintàctic, el fonològic i el pragmàtico-discursiu.

Exemplificarem aquest conjunt de canvis amb la construcció de passat catalana amb l'auxiliar *va-*.² Des d'un punt de vista semàntic, la gramaticalització implica el pas del domini cognitiu de l'espai (la construcció té originàriament un valor de moviment final) al domini més abstracte i subjectiu del temps (*va-* és un marcador de passat perfectiu prehodiernal).³ Sintàcticament, el canvi implica una recategorització, en la mesura que *anar* deixa de ser un verb de moviment i es converteix en un auxiliar verbal. En l'àmbit formal, a més, es produeix una regularització del paradigma, per tal com s'eliminen les formes supletives i bisil·làbiques de les persones 4 i 5 (originàriament *anam* i *anats*) i se substitueixen per formes monosil·làbiques i regulars (*vam* i *vau*). Des d'un punt de vista pragmàtic, finalment, la gramaticalització generalment es tradueix en un augment de la freqüència i en una minva de les restriccions textuais, clarament constatables si pensem en l'ús del verb *anar* i de l'auxiliar *va-*.

Deixant de banda els diferents tipus de canvi implicats en el procés, és important apuntar que la gramaticalització té una motivació i un origen clarament pragmàtic i discursiu. Givón (1979: 208- 209) ha tractat de sintetitzar aquesta idea en la màxima que "la sintaxi d'avui és el discurs pragmàtic d'ahir", segons la qual les inferències pragmàtiques poden arribar a fixar-se gramaticalment per un procés de rutinització (Haiman 1994). El pas del lèxic a la gramàtica es produeix en molts casos a partir de les inferències pragmàtiques que emergeixen en contextos molt delimitats (Hopper 1987, 1991). Comptat i debatut, allò que es gramaticalitza no és una unitat lèxica concreta sinó una unitat o una estructura en un context morfosintàctic i discursiu molt precís. Es tracta d'un context, a més, que podem caracteritzar com a "altament redundant" en la mesura que la idea que emergeix apareix reforçada per la confluència de tota una sèrie de factors (lèxics, morfosintàctics, discursius, etc.). Retornem, un cop més, a l'exemple del passat perifràstic català. Si partim exclusivament del lèxic, no podrem explicar per què una mateixa construcció de moviment final s'ha gramaticalitzat en unes llengües amb el valor de futur (anglès, castellà, francès, portuguès, etc.) i en una altra amb el valor de passat (català).⁴ Per justificar aquest fet, cal recórrer al context (en un sentit ampli) en què s'inicia la gramaticalització i a les inferències que hi sorgeixen. D'una manera molt esquemàtica, es pot afirmar que la construcció de futur s'origina en un context díctic, en què l'emissor es desplaça en el moment de l'acte de parla amb la intenció de realitzar l'acció designada per l'infinitiu. Notem que, en aquest context, apareixen clarament les idees d'intencionalitat i de posterioritat que es troben en la base del valor de futur. En el cas de la construcció de passat, el context no és díctic sinó narratiu: el subjecte és una tercera persona (la persona de la narració), l'acció se situa en el passat i s'expressa per mitjà del passat perfectiu o el present històric (els temps de la narració) i aquesta acció s'insereix en una seqüència de progressió narrativa, en

la qual es designen esdeveniments perfectament delimitats, molt sovint puntuals, i ordenats cronològicament. Pensem, per exemple, en el fragment en cursiva de (1).

- (1) Quant cels de la host ho viuren, meseren mans a cridar: –A armes, cavalers! Que·ls cavalers del castel se’n van!–. E *el rey*, qui assò hac entès, *va pendre ses armes*, e muntà a caval e comensà a córrer après d’èls. (B. Desclot, *Crònica*, a cura de M. Coll i Alentorn, Barcelona, Barcino, vol. 2, p. 43)

En aquest fragment emergeix una inferència d’esdeveniment subsegüent que es pot formular com segueix: ‘si el rei es desplaçà amb la intenció d’agafar les seves armes i l’acció d’agafar les armes és puntual i es pot realitzar immediatament després d’acabat el moviment, aleshores és previsible que les agafés tot seguit’. Notem, a més, que aquesta inferència encara queda reforçada per la narració ulterior (el fet que pugui a cavall i es llanci a córrer darrere dels enemics), que pressuposa un rei armat. No cal dir que la gramaticalització consisteix a fixar aquesta idea d’esdeveniment realitzat i introduït de manera brusca en el discurs narratiu i a esborrar el valor originari de moviment.

Deixant de banda el procés de gramaticalització, és important insistir en el fet que en els primers estadis es produeix una altíssima dependència del context i, més encara, una gran redundància pragmàtica i textual. Notem que, en l’exemple que estem comentant, la idea de delimitació i de realització que acabarà fixant-se en la construcció apareix associada a:

- a) el temps en què es conjuga el verb *anar* (originàriament el passat simple o el present històrics, tots dos temps perfectius);⁵
- b) la seqüència narrativa (que designa una successió ordenada de fets realitzats en el passat), i
- c) l’aspecte lèxic de l’infinitiu (referit a esdeveniments puntuals de realització immediata).

Fet i fet, únicament quan la construcció està totalment gramaticalitzada comença a documentar-se en textos no narratius i amb infinitius de caràcter duratiu o estatiu.

Ens hem allargat una mica en la dependència contextual i en la redundància pragmàtica associada als processos de gramaticalització diacrònica. Si ho hem fet, és perquè considerem que es tracta de dos dels factors que més aproximen els processos de gramaticalització diacrònica i els de gramaticalització adquisitiva.

2.2. LA TEORIA DE LA GRAMATICALITZACIÓ EN L’ADQUISICIÓ DE LLENGÜES

La teoria de la gramaticalització⁶ es pot estudiar des d’una perspectiva diacrònico-tipològica, però també des d’una perspectiva relacionada amb l’adquisició de llengües primeres i segones (Giacalone Ramat 1992, 1995).⁷ Pel que fa a l’adquisició de

5. En els primers exemples en què es constata ja un cert grau de gramaticalització el verb *anar* apareix bé en passat simple (*anà*) bé en present històric: *Lo rei {anà/va} prendre ses armes*. Posteriorment, però, la construcció s’especialitza en present.

6. Dittmar (1992: 251) argumenta que la gramaticalització no és ni una teoria ni un model d’anàlisi lingüística. En paraules de l’autor, és “un programa de recerca que intenta descriure la dinàmica de l’evolució lingüística, canvi o adquisició tot examinant la interacció de processos gramaticals amb factors pragmàtics i semàntics i explicant la interacció en termes funcionals (competència de formes, necessitats comunicatives, recursos de l’*input*, motivació i estil, entre d’altres).” No interpretem aquest fragment com una crítica a la teoria de la gramaticalització sinó com una observació sobre la novetat que significava actualment aplicar aquesta teoria a l’adquisició de segones llengües. Vegeu Newmeyer (1998) per una crítica a la teoria de la gramaticalització en lingüística (diacrònica) en general.

7. Ziegeler (1997) parla de *gramaticalització ontogenètica*. En aquest article, quan ens referim a l’adquisició de segones llengües, ens referim exclusivament a l’adquisició adulta de segones llengües.

8. Per exemple, Givón (1995: 435), fent referència a Bickerton (1990), defensa clarament l'analogia quan afirma el següent: "La gramàtica és sens dubte l'últim gran pas important en l'evolució del llenguatge humà. Això és així ontogenèticament, i ho ha de ser també filogenèticament... L'evidència de la seqüència [d'evolució de la gramàtica] és principalment analògica –se segueix la mateixa seqüència en adquisició del llenguatge tant en infants com en adults. Aquesta perspectiva recapitulacionista és respectable en el pensament bioevolucionari, tot i que cal adoptar-la amb una mica de cura."

9. Slobin (2002, 2004) dóna evidència d'investigacions d'adquisició de segones llengües aglutinatives (per exemple, el turc), en què els infants als 15-24 mesos manipulen elements lingüístics d'una manera que té poc a veure amb el "protollenguatge" que utilitzen els homínids. Per exemple, els infants que adquireixen el turc, als 15-24 mesos, saben fer servir sufixos múltiples en noms, flexionen els noms i coneixen els paradigmes verbals.

10. Slobin (2004) dóna l'evidència d'un estudi en què es va investigar la formació del passat en anglès en infants d'1;6-5 anys, de 8;6-10 i adults. Els resultats van mostrar que els adults i els joves de 8;6-10 anys eren més innovadors que els infants (Bybee & Slobin, 1982).

11. Giacalone Ramat (1992: 300) parla de *gramaticalització adquisitiva* (en comparació amb la gramaticalització clàssica, de tipus diacrònic i tipològic).

llengües en general, Slobin (2002, 2004) reconeix explícitament que l'analogia entre el procés d'adquisició del llenguatge infantil i el procés d'aparició-evolució del llenguatge en l'espècie humana és molt suggestiva i, en certa mesura, irresistible.⁸ Tot seguit, Slobin accepta el repte de la irresistibilitat de l'analogia i es planteja les dues preguntes següents: *a)* el desenvolupament del llenguatge infantil reproduceix el desenvolupament del llenguatge en l'espècie humana (l'ontogènia recapitula la filogènia)? i *b)* el desenvolupament del llenguatge infantil reproduceix el desenvolupament diacrònic de les llengües (la diacronia recapitula l'ontogènia)? Segons Slobin (2002, 2004), la investigació psicolingüística no dóna suport als arguments recapitulacionistes, ja que els infants reben l'*input* d'un sistema lingüístic ja format, són capaços de manipular el llenguatge de maneres que tenen poc a veure amb altres grups de l'espècie homínida⁹ i, a més a més, el desenvolupament cognitiu dels infants, els simis i els micos presenta diferències molt significatives. Pel que fa a l'argument que la diacronia recapitula l'ontogènia, Slobin explica que els infants, en el procés d'adquisició lingüística, no reconstrueixen i canvien la llengua (com si fos un desenvolupament històric accelerat), sinó que intenten processar diversos subsistemes del llenguatge a partir d'informació limitada.¹⁰

Encara que els desenvolupaments diacrònic i ontogenètic representen ser paral·lels, sembla que resulten de processos diferents. Els nous significats de formes gramaticals sorgeixen en l'ús del llenguatge adult a base d'inferències pragmàtiques obtingudes a partir de significats referencials i proposicionals que ja existeixen. Els infants en edat preescolar encara no són capaços d'obtenir la majoria d'aquestes inferències i estan limitats a conceptes i funcions pragmàtiques bàsiques... Proposo, llavors, que els infants arriben a descobrir extensions pragmàtiques de formes gramaticals, però no les innoven, sinó que més aviat aquestes extensions són innovades diacrònicament pels parlants adults i els infants les adquireixen mitjançant un procés prolongat de desenvolupament d'inferència conversacional. (Slobin 1994: 129)

Entenem que Slobin (1994, 2002) nega que els processos d'inferència en l'ontogènia (per part dels infants) i en la diacronia (per part dels adults en les diferents generacions) siguin exactament els mateixos, però accepta que hi hagi *resultats* paral·lels i que les inferències estiguin presents en tots dos casos. Ziegeler (1997) adopta una posició semblant i dóna una sèrie d'exemples en què les correspondències entre els processos ontogenètics i diacrònics són evidents. Un dels exemples és precisament el de la gramaticalització del passat, en què trobem un paral·lisme entre la gramaticalització diacrònica de formes perfectives cap a formes de passat (Bybee *et al.* 1994) i la gramaticalització adquisitiva.¹¹

L'argument que la diacronia recapitula l'ontogènia també es pot aplicar a l'adquisició d'una segona llengua i, així, es pot postular que el recorregut que segueixen els aprenents cap a la llengua segona reproduceix el desenvolupament diacrònic d'una llengua:

En una escala de gramaticalització, l'aprenent individual començaria a partir d'elements lèxics autònoms i s'endinsaria gradualment en la codificació gramatical de la llengua meta. De manera anàloga, històricament, els processos de gramaticalització han traslladat elements del lèxic i la sintaxi a la gramàtica. (Giacalone Ramat 1992: 298)

Giacalone Ramat (1992, 1995) confirma que hi ha casos en què els aprenents d'una segona llengua segueixen un procés semblant al diacrònic. Per exemple, els aprenents adults d'italià fan servir elements lèxics com *sempre* 'sempre', *basta* 'prou', *finito* 'acabat' per fer distincions aspectuals que més tard marcaran gramaticalment. Ara bé, Giacalone Ramat (1992) argumenta que la principal diferència entre la gramaticalització clàssica i l'adquisitiva de segones llengües en adults és que en el segon cas els adults no creen noves formes gramaticals sinó que creen aproximacions a diferents subsistemes de la llengua que estan aprenent. Tot i assumir les paraules de Giacalone Ramat, creiem que també en aquestes aproximacions es pot establir un paral·lelisme amb la gramaticalització històrica. Aquest paral·lelisme té a veure amb tres aspectes diferents, però íntimament relacionats:

a) En tots dos processos s'estableix una marcada dependència contextual: històricament, la gramaticalització emergeix en contextos sintàctics, semàntics i discursius molt delimitats; en l'àmbit de l'adquisició, paral·lelament, la codificació gramatical es vincula originàriament a contextos molt delimitats i a les inferències que hi emergeixen.

b) Aquests contextos presenten un alt grau de redundància, en el sentit que el valor gramatical –que emergeix o que s'adquireix– apareix reforçat per mitjans lèxics, sintàctics i pragmàtico-discursius.

c) A causa d'aquesta redundància, la gramaticalització històrica i adquisitiva s'inicia en els usos més prototípics de la categoria i posteriorment es generalitza analògicament als menys prototípics.

En la investigació de l'adquisició de segones llengües, la teoria de la gramaticalització va lligada al treball de diversos investigadors europeus sobre l'adquisició de segones llengües en un context natural (és a dir, no en una classe sinó en l'ambient on es parla la segona llengua) (Dietrich *et al.* 1995, Giacalone Ramat 1992, 1995, 2002, Klein & Perdue 1997, Noyau 1990, 1998, 2002, Perdue & Klein 1992, Pfaff 1992, von Stutterheim & Klein 1987).¹² En la majoria d'aquests treballs, el concepte de gramaticalització es refereix al "procés continu d'adquisició de restriccions pragmàtiques, semàntiques i sintàctiques" (Giacalone Ramat 1995: 120) o, segons Skiba & Dittmar (1992: 324):

La transformació de formats pragmàtics i semàntics de les expressions (mots, trossos no analitzats)

1. en patrons sintàctics específics i productius de la varietat de l'aprenent, que són importants per a l'organització del significat i que tendeixen a convergir a llarg termini amb la varietat de la llengua meta, i

2. en direcció cap a normes morfosintàctiques de la llengua meta.

12. Vegeu Dietrich *et al.* (1995) i Bardovi-Harlig (2002) per una discussió dels mètodes i resultats de l'enfocament centrat en el significat d'aquests investigadors.

Un dels conceptes que ha estat més estudiat dins del marc dels estudis de gramaticalització ha estat el de la temporalitat o expressió del temps en la interllengua dels aprenents adults de segones llengües. Els resultats de les investigacions han mostrat que els aprenents, al principi del procés d'adquisició, utilitzen sobretot mecanismes pragmàtics, més tard mecanismes lèxics i, finalment, mecanismes gramaticals (Taula 1).

Taula 1. Característiques de les varietats d'aprenents i mecanismes per a l'expressió de la temporalitat (basat en Dietrich *et al.* 1995, Klein 1986, 1994b, Noyau 1990, 2002).

Mecanismes pragmàtics	Mecanismes lèxics	Mecanismes gramaticals
Varietat prebàsica	Varietat bàsica	Varietat postbàsica
I. Característiques de les varietats:		
<ul style="list-style-type: none"> • Enunciats: elements lèxics • No hi ha flexió funcional • Les escasses construccions complexes estan guiades per principis pragmàtics • Dependència del context 	<ul style="list-style-type: none"> • Enunciats: verbs sense flexió, arguments dels verbs, adverbis opcionals • Els elements lèxics apareixen en la seva forma de base (per exemple, infinitius, 3a. persona del singular) • Introducció d'expressions adverbials temporals • El principi i final de les situacions es marquen amb marcadors de límit (per exemple, començar, acabar) 	<ul style="list-style-type: none"> • Coexistència de diferents formes morfològiques sense funcions específiques (és a dir, la forma precedeix la funció) • El desenvolupament és lent, gradual i continu • Les marques de temps precedeixen les marques d'aspecte • La morfologia irregular precedeix la morfologia regular
II. Mecanismes d'expressió de la temporalitat:		
<ul style="list-style-type: none"> • Principi d'ordre natural: menciona primer el que va ocórrer primer • Temps comú entre el parlant i l'interlocutor • Dependència de la llengua primera 	<ul style="list-style-type: none"> • Emergència de les expressions adverbials temporals: de calendari (<i>dissabte</i>), anafòriques (<i>després</i>), díctiques (<i>ara</i>), de freqüència (<i>sovint</i>) i duració (<i>dues hores</i>) • Ús d'elements lèxics per marcar límits (per exemple, <i>feina acabada</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ús de morfologia verbal per marcar temporalitat

Així, pel que fa als mecanismes d'expressió de la temporalitat, els aprenents al començament de tot es guien pel principi d'ordre natural que estableix iconicitat entre l'ordre del que va ocórrer primer i l'ordre en què es menciona, es basen en un temps comú entre el parlant i l'interlocutor i recorren a la primera llengua quan encara no han adquirit els mecanismes lèxics i gramaticals. Més tard, en el període lèxic, els aprenents utilitzen expressions adverbials temporals i altres marcadors de límits. Finalment, en el període gramatical, fan servir la morfologia verbal. Evidentment, aquesta gradació no és absoluta sinó que pot ser paral·lela. Cal fer notar que els investigadors de les varietats descrites a la Taula 1 destaquen que una de les característiques de la varietat postbàsica, en el moment en què s'utilitzen els mecanismes gramaticals, és que les marques de temps precedeixen les marques d'aspecte. Aquesta idea, amb tot, ha de ser matisada, ja que temps i aspecte gramatical s'expressen en les llengües del nostre entorn

de manera fusionada. Com comprovarem en l'estudi fet sobre el català, després de la forma base de present s'assoleix el passat perifràstic, que introdueix la distinció temporal entre passat i present, però també la distinció aspectual entre perfectivitat (passat perifràstic) i imperfectivitat (present). El procés es tanca amb l'imperfet, que situa l'oposició aspectual en l'àmbit del passat.

3. EL TEMPS, L'ASPECTE LÈXIC I L'ASPECTE GRAMATICAL

L'estudi de la temporalitat verbal té a veure amb tres categories diferents: el temps gramatical, l'aspecte gramatical i l'aspecte lèxic (també anomenat modalitat de l'acció o *Aktionsart*). De les tres categories esmentades, la de l'aspecte gramatical té un caràcter de frontissa i presenta certes concomitàncies amb les altres dues categories. L'aspecte gramatical comparteix amb el temps el fet de ser una categoria gramatical, això és, una categoria que s'expressa per mitjà de la flexió verbal o de perífrasis verbals molt gramaticalitzades (com ara les construccions amb “*haver* + participi” o amb “*va*- + infinitiu”). El temps i l'aspecte gramaticals es diferencien a partir del valor temporal que codifiquen. El temps és una categoria dèctica i fa referència a la temporalitat externa i, més concretament, a les relacions de simultaneïtat, anterioritat o posterioritat que s'estableixen entre el moment de l'acte de parla i el moment a què es refereix la situació (l'esdeveniment o l'estat) designat pel verb i el conjunt de l'oració. En canvi, l'aspecte (tant el gramatical com el lèxic) no és una categoria dèctica ni fa referència al temps extern sinó al temps intern de la situació.

La diferència entre l'aspecte gramatical i el lèxic té a veure no sols amb el tipus de categoria amb què s'expressa (gramatical i lèxica) sinó també amb el tipus d'informació que s'aporta sobre el temps intern de la situació designada. Efectivament, l'aspecte lèxic fa referència a les propietats “objectives” de la situació designada pel lexema verbal (sovint junt amb altres elements oracionals): al caràcter estatiu o actiu de la situació; al caràcter duratiu o puntual, o al fet que requereixi o no un punt final (o una meta explícita).¹³ Sense entrar en massa detalls, es poden diferenciar quatre grans tipus de situacions, dos de caràcter tèlic (amb punt final inherent) i dos de caràcter atèlic (sense punt final inherent):

Situacions atèliques:

a) els estats, que són situacions duratives sense fases internes de desenvolupament: *estar malalt, ser català, agradar*, etc.;

b) les activitats, que són situacions duratives i actives, que no requereixen un punt final de culminació: *caminar, dibuixar, llegir, buscar*, etc.;

Situacions tèliques:

c) les realitzacions, que són situacions duratives que requereixen un punt final de culminació: *córrer mil metres, escriure una carta, menjar un entrepà*, etc., i

d) els assoliments, que són situacions no duratives que culminen un procés previ: *trobar una cosa, arribar a la meta*, etc.

13. Per a una anàlisi més detallada d'aquesta categoria, vegeu, entre d'altres, Havu (1997: 122-193), Miguel (1999) i, en català, Pérez Saldanya (2002: § 22.3.1). En la classificació de les situacions, seguim el treball clàssic de Vendler (1967).

En (3) es representen esquemàticament aquestes situacions. La ratlla horitzontal fa referència a l'extensió temporal i el punt a la manca d'extensió. En les situacions duratives la fletxa, indica l'existència de fases i la manca de fletxa, el caràcter homogeni de la situació. La barra vertical, finalment, simbolitza el punt de culminació (o *telos*) requerit per algunes situacions.

(3)	a. estat:	—
	b. activitat:	→
	c. realització:	→
	d. assoliment:	•

A diferència de l'aspecte lèxic, el gramatical s'identifica amb les propietats "subjectives" de la situació designada, entenent per subjectiu la manera com el parlant la visualitza i la presenta a l'interlocutor (Smith 1997, García Fernández 1998) i el temps intern de la situació que el parlant assevera informativament (Klein 1992). D'acord amb aquesta idea, no ha de resultar estrany que una mateixa situació pugui ser visualitzada de maneres diferents, i que cadascuna d'aquestes visualitzacions correspongui a una determinada categoria aspectual. Això és el que es pot observar en (4).

- (4) Ahir *vam parlar* en Pere i jo una estona ben llarga. Mentre *parlàvem* em vaig adonar que no l'havíem convidat a la festa.

En aquest fragment, la situació passada de *parlar-jo-amb-l'Enric* es visualitza de dues maneres diferents: amb el passat perifràstic s'adopta una visualització externa i l'esdeveniment es presenta com un tot delimitat; amb l'imperfet, en canvi, s'adopta una visualització interna focalitzant un moment del desenvolupament de l'esdeveniment. En el primer cas, es parla d'aspecte perfectiu i en el segon, d'aspecte imperfectiu. Les oposicions aspectuals de (4) poden ser representades per mitjà dels esquemes aspectuals de (5).

(5)	a. parlar-jo-amb-l'Enric:	→
	b. vam parlar:	[→]
	c. parlàvem:	—[→]

L'esquema de (5a) fa referència a l'aspecte lèxic i al fet el verb *parlar* o, si es vol, el conjunt de la proposició *parlar-jo-amb-l'Enric* designa una activitat. Els esquemes de (5b i c), d'altra banda, fan referència a les diferències que introdueix la categoria de l'aspecte i, concretament, a la part de la situació que es visualitza i al temps de la situació que s'assevera, representat per mitjà dels claudàtors. L'esquema de (5b) correspon a la forma perfectiva *va parlar* i arreplega la idea que, en aquest cas, es visualitza el conjunt de la situació, incloent-hi el moment inicial i el final. L'esquema de (5c) correspon a la forma *parlàvem* i indica que ara sols es visualitza una part de la situació.

L'estricta separació entre l'aspecte lèxic i el gramatical no nega que l'un i l'altre es puguin condicionar mútuament i que la relació mútua sigui molt forta en el procés d'adquisició de la morfologia de passat. Efectivament: l'aspecte perfectiu s'adiu molt bé amb els verbs que designen lèxicament situacions tèliques (realitzacions i assoliments) en la mesura que el caràcter delimitat de la situació (el caràcter tèlic) es combina amb el caràcter global del punt de vista que s'adopta (l'aspecte perfectiu); de la mateixa manera, l'aspecte imperfectiu s'adiu molt bé amb les situacions atèliques, a causa de la combinació del caràcter no delimitat de la situació amb el caràcter no global del punt de vista (l'aspecte imperfectiu).

4. HIPÒTESIS SOBRE L'ADQUISICIÓ DE LA MORFOLOGIA DEL PASSAT

Tal com s'ha dit més amunt, l'estudi de l'adquisició de la morfologia verbal ha estat protagonista en l'estudi tant de l'adquisició del llenguatge infantil com de l'adult. En tots dos àmbits la recerca s'ha centrat sobretot en el paper que juga l'aspecte lèxic en el moment de l'emergència de les formes verbals del passat. A més a més, també hi ha hagut diversos estudis que han analitzat el paper dels diferents plans del discurs, especialment en el cas de l'adquisició de segones llengües en adults. Tot seguit presentem breument les hipòtesis que s'han desenvolupat al voltant de l'estudi de l'aspecte lèxic i els plans del discurs.

4.1. LA HIPÒTESI ASPECTUAL

La hipòtesi aspectual es va formular primer per a l'adquisició de la morfologia verbal en el llenguatge infantil (Bronckart & Sinclair 1973; Antinucci & Miller 1976; Bloom *et al.* 1980, Cortés & Vila 1991) i més tard es va aplicar a l'adquisició de segones llengües en adults (Andersen 1986; 1991; Robison 1990; Bardovi-Harlig 1992; Bardovi-Harlig & Reynolds 1995).¹⁴ La hipòtesi es pot formular de la següent manera (Andersen & Shirai 1996, p. 559):

a) Els aprenents restringiran inicialment les marques de passat perfectiu a verbs d'assoliment i realització (aquells que tenen un punt final inherent) i gradualment s'escamparan les marques a activitats, primer, i a estats, en últim lloc.

b) En llengües amb marques imperfectives, l'imperfet apareix molt més tard que el passat perfectiu i inicialment es restringeix a verbs d'estat i d'activitat i, més tard, les marques s'escampen a realitzacions i assoliments.

Cal tenir en compte que la hipòtesi aspectual no és absoluta en el sentit que no prediu que les primeres marques perfectives *només* es donin en predicats tèlics i no hi pugui haver *cap* marca perfectiva en predicats atèlics. Comptat i debatut, la interpretació

14. Vegeu Andersen & Shirai (1996), Bardovi-Harlig (2000) i Salaberry & Shirai (2002) per una anàlisi històrica, metodològica i actualitzada de la hipòtesi de l'aspecte en l'adquisició de primeres i segones llengües.

15. Així, Bardovi-Harlig (2000: 423) explica que l'evidència de l'associació entre els predicats tèlics i les marques perfectives i l'escampament a activitats està més avalada per la recerca que no pas l'escampament de les formes imperfectives (o progressives en llengües com l'anglès) des dels predicats atèlics a les realitzacions i els assoliments. Tal i com indica Bardovi-Harlig, segurament que la diferència d'evidència està relacionada amb el fet que les formes de l'imperfet o progressives apareixen més tard en la interllengua i que és més difícil obtenir dades d'ús de formes imperfectives que de perfectives. Vegeu Salaberry (2000) per a una interpretació matisada de la hipòtesi de l'aspecte.

16. Altres termes amb què diferents autors s'han referit a la hipòtesi del discurs són: hipòtesi discursivo-pragmàtica (Housen 1997), hipòtesi discursivo-funcional (Housen 1998) distinció figura-fons (Andersen 1993) i motivació discursiva (Andersen & Shirai 1994).

17. Una de les seqüències més conegudes és la del fragment de la *Guerra de les Gàl·lies* en què Juli Cèsar afirma allò de *de veni, vidi, vici*, o siga que primer arribà, després observà l'enemic i finalment el vencé. Pel que fa a aquest tema, vegeu, entre d'altres, Labov (1977: 359-366) i Dahl (1985: 112-113).

18. Com s'ha indicat, es tracta de característiques prototípiques, però en cap cas no de propietats necessàries ni suficients. Per a un estudi més detallat de les propietats associades als plans de la narració, vegeu, entre d'altres, Reinhart (1984),

absoluta i la relativa de la hipòtesi ha estat motiu d'una llarga discussió tant en adquisició de primeres com segones llengües (per exemple, Andersen 1989, Andersen & Shirai 1996, Robison 1990, Bardovi-Harlig 2000, Cortés & Vila 1991), però el consens actual és que l'aspecte lèxic juga un paper important tant en l'adquisició de primeres com segones llengües (Bardovi-Harlig 1999, 2000, Shirai *et al.* 1998, Weist 2002), tot i que la quantitat d'evidència no és igual per a totes les categories.¹⁵

4.2. LA HIPÒTESI DEL DISCURS

El terme *hipòtesi del discurs* va ser utilitzat originàriament per Bardovi-Harlig (1994) per a referir-se a l'estreta relació existent entre l'ús de formes diferents de passat i els plans del discurs.¹⁶ La hipòtesi es basa en treballs de lingüística funcional (per exemple, Hopper 1979) i de l'anàlisi del discurs (per exemple, Dry 1983, Fleischman 1985, 1990) i, concretament, en la distinció de dos plans narratius: el primer pla (el *foreground*, o la *figura* en termes gestàltics) i el segon pla (el *background*, o el *fons* en termes gestàltics).

El primer pla s'identifica amb la part central o prominent del discurs, amb l'esquelet de la narració i amb la seva estructura bàsica i es construeix a partir de seqüències narratives, en les quals l'ordre de les oracions reproduceix icònicament l'ordre dels esdeveniments narrats.¹⁷ El segon pla, en canvi, s'identifica amb la part que no contribueix de manera directa a l'objectiu del narrador, però que serveix per a comentar, ampliar o desenvolupar el primer pla (Hopper i Thompson 1980: 280 ss.). Aquestes distincions discursives tendeixen a associar-se a diferències lingüístiques i és per això que el discurs resulta pertinent en els processos d'adquisició. Fet i fet, el primer pla es construeix típicament a partir del passat perfectiu (sigui el passat simple o el perifràstic), de predicats verbals que designen situacions tèliques i d'oracions coordinades o juxtaposades. En el segon pla, en canvi, apareixen normalment temps de caràcter relatiu (l'imperfet, però també el plusquamperfet i el condicional), verbs que designen situacions atèliques i oracions en molts casos subordinades.¹⁸

Partint d'aquestes correlacions lingüístiques i discursives, Bardovi-Harlig (1994: 13) presenta la hipòtesi del discurs així: "La hipòtesi del discurs per al desenvolupament de la interllengua estableix que els aprenents utilitzen la morfologia emergent per distingir el primer pla del segon pla en les narracions." Per exemple, en un estudi de l'adquisició de l'anglès, Bardovi-Harlig (1995) va observar que les formes de passat simple sorgien en el primer pla i que, amb el temps, la morfologia del passat augmentava en el primer pla mentre que les formes base (o de present) disminuïen. D'altra banda, la morfologia del passat en el segon pla apareixia més tard i no sobrepassava mai l'ús de la morfologia del passat en el primer pla. En el mateix estudi també es va constatar que l'ús de la morfologia del passat en el primer pla sobrepassava l'ús de morfologia del present només quan els aprenents eren capaços de proporcionar

formes del passat en contextos apropiats en un 40% dels casos (per al segon pla, era 50% dels casos).

4.3. LA INTERRELACIÓ DE LES DUES HIPÒTESIS

No ha passat desapercebut als investigadors el fet que, com hem apuntat, la morfologia verbal, la categoria lèxica i el pla del discurs estan relacionats, és a dir, les categories tèliques solen aparèixer en el primer pla, que sol estar dominat per formes perfectives, mentre que les formes imperfectives solen dominar en el segon pla, on se solen concentrar també els predicats atèlics (Bonnotte *et al.* 1993, Depraetere 1996, Fleischman 1990, Georgakopoulou & Goutsos 1997, Givón 1984, Hopper & Thompson 1980, 1984). En termes de la teoria de prototipus, telicitat, perfectivitat i primer pla, d'una banda, i atelicitat, imperfectivitat i segon pla, de l'altra, es poden considerar un feix de trets prototípics, mentre que la combinació de trets d'un feix i altre es considerarien no prototípics.

Pel que fa als estudis de l'adquisició de segones llengües i a la relació entre la hipòtesi de l'aspecte i la del discurs, cap a mitjans dels anys 90 es va tractar de comprovar quina de les dues era més explicativa (Bardovi-Harlig 1994). Per exemple, Housen (1994), en l'anàlisi de la interllengua d'una aprenent anglòfona d'holandès, va constatar que en el segon pla les formes del passat s'usaven sobretot en predicats no estatus i que en canvi en el primer pla el passat s'usava en proporcions similars en predicats tèlics i atèlics. Housen va interpretar aquests resultats com a evidència que en el primer pla la distinció aspectual no era tan important com la temporal. En un altre estudi, Housen (1997) va estudiar l'adquisició de la morfologia en un grup d'infants aprenents d'an-glès i es va centrar en els usos de morfologia del passat simple en casos de combinacions no prototípiques, és a dir, tèlic-segon pla i atèlic-primer pla (només representaven el 10% de les dades) i va trobar que no es podien distingir clarament les dues hipòtesis. Bardovi-Harlig (1998: 498) va analitzar l'adquisició de l'anglès per part de 37 aprenents utilitzant dades escrites i orals i va trobar evidència de la següent gradació:

- a) Els assoliments són els predicats que tenen més possibilitats de rebre flexió de passat simple (en anglès), independentment del pla del discurs.
- b) Les realitzacions són el següent tipus de predicat amb més possibilitats de portar flexió de passat simple. Les realitzacions del primer pla obtenen proporcions més altes d'ús de passat que les realitzacions del segon pla.
- c) Les activitats són els predicats dinàmics amb menys possibilitats de portar flexió de passat simple, però les activitats del primer pla obtenen una major proporció d'ús de passat simple que les del segon pla.¹⁹

Els tres estudis de les dues hipòtesis en l'adquisició del castellà com a llengua estrangera han proporcionat resultats ambivalents. D'una banda, les dades de Güell (1998) mostren que totes dues hipòtesis guien l'adquisició de les formes del pretèrit

Fleischman (1990: cap. 6) o Depraetere (1996).

19. En la gradació de Bardovi-Harlig (1998) no s'hi va incloure la categoria d'estats perquè hi havia pocs casos d'estats al primer pla i perquè la varietat lèxica de la categoria era molt baixa (la majoria eren casos de predicats amb el verb *to be* 'ser, estar').

indefinit (*cantó*) i l'imperfet (*cantava*) castellans i que els aprenents de nivell més baix reben més influència de les distincions lèxiques aspectuals que els de nivells més alts. D'altra banda, segons els resultats de Lafford (1996) la distinció discursiva entre primer i segon pla podia explicar millor les dades que la distinció tèlic-atèlic, ja que un grup d'estudiants de nivell intermedi-alt va usar formes perfectives en predicats atèlics en el primer pla i l'ús de les formes perfectives en predicats tèlics era similar en el primer i segon pla. Finalment, López Ortega (2000) va constatar que hi havia una interrelació entre la morfologia, el pla del discurs i la categoria aspectual, però que la relació era diferent depenent de les categories aspectuals i dels aprenents. L'única relació que es va confirmar per a tots els participants va ser l'ús de formes imperfectives en predicats estatius en el segon pla. Finalment, pel que fa al cas del català, Comajoan (2001) va estudiar l'adquisició de l'ús del passat perifràstic i l'imperfet per part de 6 estudiants de català en una universitat nord-americana i, basant-se en la distribució de les formes segons el tipus de predicat aspectual, en els plans del discurs i en l'ús apropiat o no, va concloure que els aprenents feien servir principalment combinacions prototípiques, és a dir, formes perfectives en el primer pla en predicats tèlics i imperfectives en el segon pla en predicats atèlics. També va examinar les combinacions no prototípiques i va trobar que el percentatge més alt d'ús de passat perifràstic en una combinació no prototípica era en activitats en el primer pla i que en el cas de l'imperfet era en realitzacions en el segon pla, la qual cosa indica que el paper del discurs pot ser més decisiu que el de l'aspecte en els casos no prototípics.²⁰

Els resultats que acabem de presentar mostren que la relació entre aspecte lèxic i discurs no és senzilla i que no és fàcil determinar si un factor o l'altre és més o menys determinant. La majoria de treballs d'adquisició han proporcionat descripcions de la interrelació entre tots dos factors, però ara cal, a més de descriure les dades, explicar-les (Andersen 2002). Fins ara, l'explicació funcional que s'ha desenvolupat més en l'adquisició de la morfologia del passat és l'explicació basada en la teoria del prototipus (Andersen & Shirai 1994, Shirai 2002, Shirai & Andersen 1995, Li & Shirai 2000). Aquesta teoria parteix de la noció de prototipicalitat i d'una sèrie de principis cognitius que es poden explicar com a motivacions del discurs (Andersen & Shirai 1994). És evident que la teoria del prototipus i la de la gramaticalització comparteixen molts punts de contacte. En aquest article parlarem de gramaticalització per tal com la gramaticalització incorpora la noció de prototipicitat però, a més, pretenem mostrar la utilitat de la teoria de la gramaticalització i la prototipicitat en l'adquisició de segones llengües i en la interrelació de les hipòtesis lèxiques i del discurs.

20. Aquests resultats es refereixen a les dades de narracions fetes a partir de vídeos i històries il·lustrades. Els resultats de converses espontànies varien (Comajoan 2001).

5. LA GRAMATICALITZACIÓ EN L'ADQUISICIÓ DE L'EXPRESSIÓ DEL PASSAT

En la teoria sobre l'adquisició del llenguatge el terme *gramaticalització* ha de fer referència necessàriament al procés per arribar a dominar els mecanismes gramaticals d'una llengua. El que ara ens interessa és remarcar que aquest procés presenta unes fortes concomitàncies amb el procés diacrònic de gramaticalització, entès com la formació de gramàtica a partir d'elements originàriament lèxico-semàntics (i, per tant, no gramaticals). La teoria de la gramaticalització tal com s'ha desenvolupat en els darrers anys permet explicar d'una manera coherent i globalitzadora el procés d'adquisició dels temps de passat, en la mesura que permet integrar els dos factors bàsics implicats en aquest procés (l'aspecte lèxic i els condicionants discursius) i justifica les diferències de prototipicitat que es constaten en el procés.

Una de les propietats bàsiques dels processos de gramaticalització és, com s'ha pogut comprovar en l'epígraf 2, la dependència contextual i, més encara, la redundància pragmàtica. La gramaticalització es produeix en un context sintàctic, semàntic i discursiu molt precís i, sobretot, en un context en què determinats valors es veuen reforçats d'una manera redundant per altres factors contextuais, com s'ha pogut comprovar en el cas de la formació del passat perifràstic. Una cosa semblant es pot afirmar dels processos d'adquisició o, si es vol, del procés de gramaticalització que es produeix al llarg de l'aprenentatge d'una llengua.

Per tal d'avaluar aquestes hipòtesis, partirem de les dades del treball de Comaj Joan (2001), centrat en l'adquisició del passat perifràstic i l'imperfet en català per part de sis estudiants de català durant un període de set mesos en una universitat nord-americana. Els sis participants no tenien coneixement de català abans de començar l'estudi, però ja coneixien una o més llengües romàniques (el castellà i el francès).²¹ Quatre dels participants tenien l'anglès com a llengua primera, un el japonès i l'altre el castellà. Les dades es van recollir durant dos quadrimestres (de setembre a desembre i de gener a abril). Durant el primer semestre, van participar en l'estudi tots sis participants, però durant el segon semestre només en van continuar tres. L'autor de l'estudi era el professor de la classe de català, que seguia el material *Digui Digui* (Mas *et al.* 1991). Les classes del primer semestre eren de tres dies a la setmana. Durant dos dies es feia classe de llengua i la tercera sessió es dedicava a fer un repàs de literatura catalana. La tercera sessió la feia un altre professor. Durant el primer semestre, es van fer les lliçons 1-10 del *Digui Digui*, és a dir no es va ensenyar explícitament la morfologia verbal del passat, tot i que –sobretot a les classes de literatura– de ben segur eren freqüents les formes de passat. Les formes i usos del passat perifràstic i de l'imperfet es van explicar durant el segon semestre.

Pel que fa a les tasques per a la recollida de dades, es va fer servir un fragment de la pel·lícula *Temps Moderns* en vídeo (Chaplin 1936) i narracions il·lustrades (*La*

21. Vegeu Comaj Joan (2001) per a una descripció detallada del perfil de cada participant.

22. També es van recollir dades de converses espontànies, però aquí només ens referim als resultats de les narracions produïdes a partir de vídeos i històries il·lustrades.

23. Els tres estudiants que van participar en els set mesos de l'estudi van fer un total de sis narracions de la llegenda de Sant Jordi en quatre moments diferents. El primer cop es va donar el llibre (amb il·lustracions només) als participants i se'ls va demanar que expliquessin la història. Durant la mateixa sessió, per tal d'assegurar que els participants coneixien la història, l'investigador va explicar la història seguint un guió amb 13 formes de passat perifràstic i 13 d'imperfet. Els participants van fer la segona narració durant la mateixa sessió. Per a la tercera narració de la llegenda, es va donar als participants el començament de la història oralment ("Una vegada hi havia un drac monstruós que vivia en un poble"). En la quarta narració, els participants van tenir el començament i, a més, l'investigador va explicar la història de la mateixa manera que ho havia fet a la primera sessió i, tot seguit, els participants van produir la cinquena narració. Finalment, la sisena narració de la llegenda es va fer sense donar el començament ni amb la narració de l'investigador.

24. La classificació dels predicats en categories lèxiques es va fer seguint els tests de Robison (1995), Salaberry 1999, Shirai & Andersen (1995), Bergström (1995), Smith (1997), Clements (1985) i Hasbún (1995). La classificació dels predicats en plans del discurs es va basar en Bardovi-

llegenda de Sant Jordi, Vinyes & Rifà 1986; *Els nadó dels óssos Berenstain*, Berenstain & Berenstain 1974; *Jep i Fidel van a la platja*, Madorell, 1986, i *El mag*, Puig & Monrós, 1989).²² Per a cadascun dels casos, els participants van haver d'explicar la història que havien vist en vídeo o en dibuixos. En total, els tres estudiants que van participar en tot l'estudi van explicar la seqüència de *Temps Moderns* quatre vegades en quatre moments diferents i la llegenda de Sant Jordi sis vegades en quatre moments diferents.²³

Per a l'anàlisi de les dades, es van identificar tots els contextos amb referència al passat, es van identificar els predicats verbals i es van codificar les formes verbals en les següents categories: forma (passat perifràstic, imperfet, present, etc.), aspecte lèxic (estat, activitat, realització, assoliment), pla del discurs (primer pla, segon pla) i propietat d'ús (ús de la forma en un context apropiat o no).²⁴

5.1. LES ETAPES EN EL PROCÉS DE GRAMATICALITZACIÓ

El procés de codificació dels temps de passat és un *continuum*, en el qual es poden diferenciar quatre etapes. Per a exemplificar aquestes etapes ens basarem en la manera com un dels participants, amb el pseudònim de Daniel,²⁵ va narrar el començament de la llegenda de Sant Jordi en quatre moments diferents.²⁶ Per a cada segment, hem triat les dades que van des de la primera menció de Sant Jordi fins al moment en què Sant Jordi mata el drac. Per a cada oració amb un verb en context de passat anotem al marge dret tres tipus d'informació: a) la morfologia verbal emprada pel participant, b) la categoria lèxica del predicat i c) el pla del discurs del predicat.

(1a) etapa. En la primera etapa d'expressió de la temporalitat, la gramàtica és mínima, ja que encara no s'han assolit les distincions temporals (present/passat) ni les basades en l'aspecte gramatical (passat perfectiu/passat imperfectiu). En aquesta etapa els aprenents es guien fonamentalment per mecanismes pragmàtics, com ara el principi d'ordre natural (Taula 1) i recorren a les llengües que coneixen. Aquest estadi es pot constatar en el fragment que Daniel va produir després de 2 mesos i 7 dies de començar a estudiar el català:

(6) Daniel, Sant Jordi 1, mes 2;7

1. D: #ahm# una home #ahm# a chevai			
2. D: #ahm# <u>va</u> per #ahm# rescantar-la	Pres	Rea	1
3. D: i #ahm# #ahm# #m!# i <u>està</u> preparat <para luchar> [=cast] amb el drac	Pres	Est	2
4. D: # #ahm# amb l'espina que #ahm# el el home <u>té</u>	Pres	Est	2
5. D: #ahm# trata #r#			
6. D: <u>trata</u> de matar #ahm# el drac	Pres	Act	1

En aquest exemple, podem veure com en Daniel usa les formes de present (les més bàsiques del sistema verbal)²⁷ per a descriure els fets passats, amb independència de l'aspecte lèxic (dos estats en les línies 3 i 4, una realització en la línia 2 i una activitat en la línia 6) i dels plans narratius (primer pla en les línies 2 i 6, i segon en les línies 3 i 4). Tal

com hem descrit més amunt, en aquest moment l'aprenent es guia per principis més pragmàtics que gramaticals, i això es comprova en la manca de contrastos verbals i en la concatenació d'oracions coordinades mitjançant la preposició *i*. De tota manera, esperaríem que si l'aprenent només es guiés per mecanismes pragmàtics, hi hauria una preponderància d'oracions de primer pla –que solen correspondre's amb la informació principal i que seguirien el principi d'ordre natural–, però en aquest exemple veiem que hi ha oracions dels dos plans. Amb tot, si examinéssim la totalitat de la narració veuríem que en total hi ha més oracions de primer pla que de segon pla (Comajoan 2001).

La situació que acabem de descriure no canvia substancialment en la narració que va produir en Daniel una setmana després:

(7) Daniel, Sant Jordi 3, mes 2;15

1. D: però també <u>hi ha</u> un #ah# un home que que	Pres	Est	2
2. D: <u>monta</u> a un chevai #ahm# chevai blanc	Pres	Act	2
3. D: i <u>té</u> #ahm# una una espina	Pres	Est	2
4. D: i #ahm# <lucha con con> [=cast] #ahm# el drac			
5. D: i <u>tira</u> la espina al drac	Pres	Ass	1
6. D: i el drac #ahm# <u>es</u> [=pronunciació neutra] <u>mort</u>	Pres	Est	1

Notem que en Daniel continua fent servir formes de present per a diferents tipus de categories lèxiques i per als dos plans del discurs i encara recorre a altres llengües que coneix per omplir els buits adquisitius en català (castellà: *lucha con* a la línia 4; francès, *chevai*, línia 2).

(2a) etapa. El procés de gramaticalització pròpiament dit s'inicia en la segona etapa, moment en què comença a emergir la morfologia de passat i, concretament, l'ús de les formes de passat perifràstic. La preeminència del passat perifràstic (el passat perfectiu) sobre l'imperfet cal atribuir-la a raons discursives i aspectuals. Des d'un punt de vista discursiu, cal tenir en compte que el primer pla és el més rellevant i, doncs, el primer que genera les formes que li són pròpies: les formes de passat perfectiu. Des d'un punt de vista aspectual, a més, cal afegir que el present comparteix amb l'imperfet l'aspecte imperfectiu, i és aquest paral·lelisme el que fa més estable l'ús del present per l'imperfet. Des d'aquesta perspectiva, l'ús del passat perifràstic no sols implica l'aparició de la morfologia de passat, sinó de la morfologia de passat associada a l'oposició aspectual: passat perfectiu enfront d'imperfet (expressat amb la forma neutra del present). Deixant de banda aquestes distincions, cal afegir que en el moment en què emergeix la morfologia de passat, els temps solen usar-se amb els valors més prototípics i, concretament, amb els valors en què el significat gramatical (el valor de cada temps) es veu reforçat pel significat del lexema verbal (l'aspecte lèxic) i pel context discursiu més escaient al temps (el pla de la narració). En el cas del passat perifràstic, el valor perfectiu d'aquest temps s'associa amb els verbs que designen

Harlig (1995, 1998). Vegeu Comajoan (2001) per una discussió de les classificacions.

25. En Daniel és un estudiant universitari nord-americà que en el moment de la investigació estava cursant estudis de màrqueting i castellà. La seva llengua primera és l'anglès i havia estudiat francès en l'ensenyament secundari i castellà en el secundari i a la universitat. Havia viatjat una vegada a Espanya (16 dies en total, 2 a Barcelona) i una a Costa Rica (10 dies).

26. Els codis per a la transcripció es basen en les transcripcions de CHILDES (Mac Whinney 1995). Es dedica una línia de text per a cada predicat verbal, les formes verbals van subratllades, # indica pausa, les anotacions entre [] es refereixen al material que tenen al davant, [=cast] es refereix a un fragment pronunciat en castellà, el material afectat per una anotació va marcat amb <>, //+ indica que el mot no s'acaba i que es reformula. Les abreviacions que fem servir són les següents: Pres: present, PasP: passat perifràstic, Imp: imperfet, Est: estat, Act: activitat, Rea: realització, Ass: assoliment, 1: primer pla del discurs, 2: segon pla del discurs.

27. Assumim que les formes que usa en Daniel són de present i no *formes bàsiques*. Dietrich *et al.* (1995) anomenen les formes no flexionades dels parlants de nivell baix *formes bàsiques* perquè són una espècie de formes coixí que utilitzen els aprenents indistintament de la persona a què es refereixen. Segurament que el fet que els nostres aprenents estaven en un context acadèmic –i no “natu-

situacions perfectament delimitades (les situacions tèliques) i amb les seqüències de caràcter narratiu, que reforcen igualment el caràcter delimitat de les situacions i que s'integren en el primer pla. Notem que la idea de "delimitació" que l'aprenent està codificant gramaticalment sota la forma del passat perifràstic assoleix en aquests contextos un altíssim grau de redundància, per tal com s'expressa per mitjans gramaticals (l'aspecte perfectiu), lèxics (la telicitat) i discursius (les seqüències narratives).

Aquesta situació es pot exemplificar amb el fragment de (8), corresponent a finals del cinquè mes d'aprenentatge:

(8) Daniel, Sant Jordi 5, mes 5;27

1. D: però #ahm# al mateix temps #ahm# el Sant Jordi #ahm# <u>va arribar</u> per rescatar a la princesa	PasP	Ass	1
2. D: i #ahm# <u>va decidir</u> #ahm# de lluitar [=cast] amb el drac	PasP	Ass	1
3. D: #ahm# Sant Jordi #ahm# <u>té</u> una espina	Pres	Est	2
4. D: i #ahm# <u>va</u> #ahm# <u>matar</u> el drac	PasP	Rea	1

Per primer cop en aquest fragment narratiu, en Daniel fa servir tres formes de passat perifràstic i una de present. Cal notar que usa les formes de passat perifràstic en predicats tèlics (assoliments en les línies 1 i 2, una realització en la línia 4) i que el predicat atèlic (estatiu, línia 3) s'expressa amb una forma de present. A més a més, les formes de passat perifràstic en predicats tèlics es corresponen amb el primer pla del discurs i la forma de present en predicat atèlic amb el segon pla.

(3a) etapa. El procés de gramaticalització avança un grau més en el moment en què el passat perifràstic comença a combinar-se amb l'imperfet i a establir-se una clara distinció entre el temps (el present enfront dels temps de passat) i l'aspecte gramatical (el passat perifràstic enfront de l'imperfet). De manera semblant al que ocorria amb el passat simple en la segona etapa, l'ús de l'imperfet també es vincula als valors més prototípics d'aquest temps, de manera que el caràcter imperfectiu d'aquesta forma verbal tendeix a associar-se amb els verbs que reforcen lèxicament aquesta idea: els estats i les activitats, això és, les situacions atèliques. Així mateix, tendeix a vincular-se al segon pla de la narració, al pla que fa referència als fets secundaris i a les descripcions i, per tant, a les situacions no delimitades d'una manera precisa.

Això és el que s'observa en el fragment (9), corresponent a l'últim enregistrament de la llegenda, realitzada després de set mesos aproximadament des que en Daniel va començar a estudiar el català:

(9) Daniel, Sant Jordi 6, mes 7;10

1. D: però a la # ins//+ instant que #ah# el drac #ahm# #ahm# <u>comença</u> a acostar a la princesa	Pres	Ass	2
2. D: #ahm# <u>va arribar</u> un: un #ahm# un #ah#, sí, príncep	PasP	Ass	1

ral" com els aprenents de Dietrich *et al.* (1995)– i ja havien passat per l'experiència d'aprendre altres llengües estrangeres va influir en la ràpida emergència de la morfologia de present.

3. D: i el príncep #ahm# montá//+ <u>montava</u> #ahm# #ahm# el un #ahm# cavall #ah# blanc?	Imp	Act	2
4. D: i #ahm# el príncep #ahm# va deci//+ <u>va decidir</u>	Pasp	Ass	1
5. D: que va #ahm# lut//+ luchar? [=no hi ha a clara entre va i inf.] [=no hi ha r]?			
6. D: lluitar i matar #ahm# el drac per #ahm# la princesa			
7. D: el príncep #ahm# con [=cast] amb amb una, # una vegada #ahm# <u>va esp//+ espinar?</u>	PasP	Ass	1
8. L: va clavar			
9. D: oh! <u>va clavar</u> #ahm# el drac	Pasp	Ass	1

Els canvis respecte als anteriors fragments són evidents. En primer lloc, és un fragment més llarg i més complex des del punt de vista sintàctic (per exemple, hi ha més oracions subordinades). En segon lloc, en Daniel fa servir per primer cop formes de passat perifràstic (línies 2, 4, 7 i 9) i d'imperfet (línia 3), tot i que encara queda un residu del present (línia 1). Tal com prediuen les hipòtesis de l'aspecte i del discurs per als estadis inicials, les formes del passat perifràstic es troben en el predicats tèlics i en el primer pla, i la forma de l'imperfet, en un predicat atèlic (una activat) vinculat al segon pla. Notem, a més, que aquest fragment dóna plenament suport al procés de gramaticalització previst, ja que en la interllengua d'en Daniel el significat de passat s'està gramaticalitzant amb l'ajut del context discursiu, la informació lèxico-aspectual i la morfologia del passat.

(4a) etapa. El procés de gramaticalització es consolida quan els factors contextuais deixen de tenir un caràcter preeminent i quan els temps de passat comencen a usar-se en els contextos menys prototípics. Quant a l'aspecte lèxic, la gramaticalització implica un procés de generalització lèxica semblant al que es dóna en els processos diacrònics. Quant al discurs, igualment, implica un ús en contextos menys prototípics. Les dades dels fragments que hem analitzat d'en Daniel no indiquen que en Daniel hagi arribat a aquesta etapa i hagi gramaticalitzat del tot l'expressió de la temporalitat de passat, ja que encara no fa servir cap combinació no prototípica de morfologia, aspecte lèxic i pla del discurs.²⁸

5.2. ELS USOS APROPIATS I NO APROPIATS

Mitjançant l'anàlisi dels quatre fragments anteriors, s'ha pogut observar com la interllengua d'en Daniel evoluciona i incorpora noves formes verbals i que, a més a més, ho fa seguint un patró que té en compte la semàntica dels predicats i els plans del discurs. Hom podria adduir que, en realitat, el que fan els aprenents és copiar l'*input* amb què es troben, ja que en la llengua dels parlants nadius les combinacions prototípiques també són més freqüents que les no prototípiques –el que Andersen & Shirai (1996) anomenen *biaix distribucional en l'input*. Així doncs, els aprenents haurien de detectar en l'*input* les correlacions prototípiques i adoptar-les a la seva interllengua. Ara bé, el que diferencia els parlants nadius dels aprenents és que els primers tenen la capacitat de modificar les correlacions i utilitzar combinacions menys prototí-

28. Que no ho trobem als fragments que hem examinat no vol dir que a la seva interllengua no hi trobem *cap* exemple de combinació no prototípica. Vegeu Comajoan (2001) per més dades i anàlisis.

piques i, pel que hem vist en els exemples anteriors, els aprenents no són capaços d'utilitzar combinacions menys prototípiques. Per tal de comprovar l'anterior afirmació, presentem les dades d'ús de formes del passat perifràstic segons la categoria aspectual i el pla del discurs a la Taula 2. Per a cadascun dels sis participants de l'estudi de Comajoan (2001), es presenta el nombre (N) de formes de passat perifràstic i d'imperfet distribuïdes tenint en compte l'aspecte lèxic i pla del discurs i, a més a més, es dona la proporció de les formes emprades en un context apropiat (Apr).²⁹ L'expressió *ús apropiat* es refereix a la utilització d'una forma de passat en el seu context apropiat, és a dir una forma perfectiva en un context perfectiu i una d'imperfectiva en un context imperfectiu, independentment de si la forma està ben formada o no.³⁰ Per exemple, en Daniel va utilitzar 9 formes del passat perifràstic en assoliments en el segon pla però cap en un context apropiat (indicat amb 9 i 0 a les columnes corresponents de la Taula 2). Les tres columnes finals de la dreta donen les dades agrupades per a tots els participants.

Taula 2. Ús de les formes de passat perifràstic i imperfet segons l'aspecte lèxic, el pla del discurs i l'ús apropiat.

	Daniel		Barbara		Robert		Julia		Sonia		Mark		Total		
	N	Apr	N	Apr	N	Apr	N	Apr	N	Apr	N	Apr	N	Apr	% Apr
Passat perifràstic															
Primer pla															
Est	4	4	19	19	11	11	1	1	0	—	0	—	35	35	100
Act	8	8	11	10	17	17	0	—	2	2	0	—	38	37	97
Rea	24	24	45	45	56	55	0	—	1	1	0	—	126	125	99
Ass	46	46	70	70	93	93	6	5	4	4	0	—	219	218	100
Segon pla															
Est	0	—	8	4	4	2	0	—	0	—	0	—	12	6	50
Act	0	—	3	1	2	1	0	—	0	—	0	—	5	2	40
Rea	0	—	8	2	3	1	0	—	0	—	0	—	11	3	27
Ass	9	0	10	1	8	2	0	—	1	1	0	—	28	4	14
Imperfet															
Primer pla															
Est	3	0	0	—	0	—	1	0	2	0	0	—	6	0	0
Act	2	1	0	—	0	—	0	—	1	0	0	—	3	1	33
Rea	5	0	1	0	1	0	2	0	0	—	0	—	9	0	0
Ass	4	2	3	0	1	0	6	0	4	0	0	—	18	2	11
Segon pla															
Est	8	8	28	28	29	29	6	6	3	1	0	—	74	72	97
Act	13	12	23	22	14	14	16	16	2	2	3	3	71	69	97
Rea	0	—	9	8	23	22	3	3	2	1	0	—	37	34	92
Ass	5	2	5	5	2	2	2	2	1	0	0	—	15	11	73

29. Només es donen els resultats de les narracions fetes a partir del vídeo de *Temps Moderns* i les històries il·lustrades. Vegeu Comajoan (2001) per als resultats de les converses.

30. Per exemple, formes com *compria* (en lloc de *comprava*) en un context imperfectiu o *[jo] va vam anar* (en lloc de *[jo] vaig anar*) en un context perfectiu es consideren d'ús apropiat, encara que mal formades.

A partir de les dades de la Taula 2, podem fer les següents observacions. Primer, pel que fa a les combinacions prototípiques, s'observa que les formes del passat perifràstic en el primer pla s'usen quasi sempre en un context apropiat: l'ús fluctua entre un 97% en les activitats i un 100% en els estats i assoliments. Les formes de l'imperfet en el segon pla s'usen en contextos apropiats sobretot en les activitats i estats (97%) i les realitzacions (92%), però en menys proporció en els assoliments (73%). Segon, pel que fa a les combinacions no prototípiques, s'observa que els aprenents tenen més problemes per a usar-les i que sovint s'equivoquen. Per exemple, en l'ús del passat perifràstic en el segon pla es pot veure com hi ha una gradació aspectual: l'ús del passat perifràstic en els predicats estatus (50%) és més alt que en els predicats amb activitats (40%) i amb realitzacions (27%) i assoliments (14%). En el cas de l'ús de l'imperfet en el primer pla, notem que l'ús apropiat és molt baix en general i que no hi ha una gradació aspectual. Així doncs, aquestes dades ens indiquen, per una banda, que els aprenents aprofiten la redundància aspectual i discursiva per a utilitzar les formes verbals i, d'altra banda, que en un nivell inicial produeixen combinacions no prototípiques però que no les utilitzen en un context apropiat. No cal veure aquests usos no apropiats com un fracàs, sinó més aviat al contrari, com a intents d'anar més enllà de les combinacions prototípiques i, per tant, com a símptomes del procés de gramaticalització en curs. Perquè els aprenents es trobin amb prou contextos on es puguin usar combinacions prototípiques és essencial que es creïn els contextos apropiats; per a això és imprescindible que els aprenents estiguin exposats a contextos rics des d'un punt de vista discursiu (Bardovi-Harlig 1998, 2000, Noyau 2002).

5.3. GRAMATICALITZACIÓ, PROTOTIPICITAT I LIMITACIONS COGNITIVES

Arribats a aquest punt és el moment de recapitular. La teoria de la gramaticalització que hem pres com a base teòrica sembla adequada per a explicar el procés d'adquisició en la mesura que permet relacionar tant els factors aspectuals com els factors discursius sense necessitat de fer prevaler els uns sobre els altres: els processos de gramaticalització parteixen de contextos altament redundants i és aquesta redundància la que justifica que intervinguin tant els factors lèxics (l'aspecte lèxic) com els pragmàtico-discursius (els plans del discurs). A més a més, l'aplicació de la teoria de la gramaticalització a l'adquisició de segones llengües ens permet aprofundir en la relació entre diacronia i ontogènia. Recordem que Slobin (1994, 2002, 2004) reconeix que hi ha clars paral·lelismes en el procés d'adquisició del llenguatge infantil i la variació diacrònica, però nega que hi hagi una relació de *causalitat* entre els canvis que es produeixen en l'adquisició del llenguatge infantil i la variació diacrònica (Slobin 1994: 128). Segons aquest autor, la coincidència entre la gramaticalització ontogènica i la diacrònica es deu a processos diferents. Pel que fa als infants, el procés de gramaticalització a partir de feixos de característiques específiques (per exemple, telicitat, primer pla i perfectivitat) està motivat per factors cognitius, és a dir, el desenvolupament cognitiu dels infants els

predisposa a fixar-se inicialment en situacions “simples, naturals i accessibles” (Slobin 1994: 128). D'altra banda, segons Slobin (1994), en els processos de gramaticalització els adults no tenen aquestes limitacions cognitives, puix que ja han desenvolupat el coneixement conceptual i lingüístic i el que fan és aprofitar-se dels mecanismes metafòrics i metonímics per estendre els significats bàsics, és a dir, segueixen procediments de gramaticalització basats en la pragmàtica.

Pel que fa al procés d'adquisició d'una segona llengua per part d'adults –al qual Slobin no fa referència– no es pot adduir que les limitacions cognitives siguin idèntiques a les dels infants, però sí que presenten un cert paral·lelisme, ja que el procés d'aprenentatge d'una segona llengua, com qualsevol procés d'aprenentatge, sol partir d'allò més simple, natural i accessible i, afegim nosaltres, d'allò més redundant i recursiu. D'acord amb aquesta perspectiva, es pot explicar fàcilment que els aprenents adults de segones llengües no siguin capaços de detectar, en els estadis inicials, els usos pragmàtics més marcats (per exemple, les combinacions de morfologia imperfectiva amb predicats tèlics, els usos pragmàtics de l'imperfet) i es limiten a les combinacions més accessibles i redundants i, per tant, a les més prototípiques.

En aquesta línia argumentativa, és convenient fer referència a un interessant treball d'Andersen (2002), en què s'interroga sobre les limitacions esmentades i apunta tres explicacions possibles per a justificar l'ús de combinacions prototípiques en els primers estadis d'adquisició. La primera hipòtesi es basa en la idea que els aprenents es refien massa de l'alta freqüència de combinacions prototípiques en l'*input* i es deixen dur per tal distribució a l'hora d'adquirir una nova llengua. La segona hipòtesi assumeix que tant els aprenents adults com els parlants nadius tenen una predisposició cap a combinacions prototípiques a causa de mecanismes de percepció i conceptualització, els quals són absoluts en el cas dels primers estadis d'adquisició d'una segona llengua per part d'adults. Finalment, la tercera hipòtesi combina les dues anteriors i postula que la formació i ús de prototipus forma part de la naturalesa humana i que els aprenents quan adquireixen una nova llengua i han de formar combinacions de significat-forma assignen significats prototípics a les noves formes i que infereixen el significat de les formes a partir de la freqüència en l'*input*. Segons aquesta tercera hipòtesi, el paper del discurs és central ja que la freqüència i les combinacions prototípiques només es podran detectar mitjançant l'exposició a material discursiu. Andersen (2002), igual que en les seves obres anteriors,³¹ planteja que el procés de gramaticalització en una segona llengua s'explica per una sèrie de principis cognitius motivats pel discurs. Els principis cognitius en aprenents de segones llengües no són pas els mateixos que en aprenents de primeres llengües ja que si bé en el cas de l'adquisició del llenguatge infantil s'ha adduït que els infants abans d'adquirir la distinció cognitiva entre present i passat adquireixen la distinció entre resultat i procés (Antinucci & Miller 1976), aquestes distincions ja solen estar adquirides en el cas dels aprenents adults. Les limitacions cognitives dels aprenents adults fan referència a l'associació congruent de formes i significats segons els prototipus. Ara bé, com que els parlants nadius també fan servir aquestes combinacions, Andersen (2002) conclou que la necessitat de distingir entre la

31. Vegeu Andersen (1993, 1994), Andersen & Shirai (1994) i Shirai & Andersen (1995).

informació principal i la informació de suport és la causant de l'ús i adquisició del sistema de temps i aspecte verbals, amb la diferència que els aprenents al principi estan sotmesos a versions més estrictes de la prototipicalitat que els parlants nadius. Reconduint l'argumentació cap al nostre terreny, podem afirmar que els aprenents perceben i codifiquen amb més facilitat els contextos en què el valor gramatical (de naturalesa abstracta) es veu reforçat per factors lèxics (de naturalesa més concreta i aprehensible) i per factors pragmàtico-discursius (inherents a qualsevol interacció lingüística); això és, codifiquen els contextos que tenen un caràcter més prototípic i, al mateix temps, els que tenen una major freqüència d'ús i resulten més naturals i aprehensibles.

6. CONCLUSIÓ

La gramaticalització històrica i l'adquisitiva són dos processos paral·lels de codificació i de fixació de determinats aspectes gramaticals. Els estadis inicials de gramaticalització, tant en l'àmbit històric com en l'adquisitiu, es produeixen en contextos molt específics en els quals es produeix un alt grau de redundància, de manera que el valor gramatical que s'està codificant apareix reforçat per factors diferents (lèxics, discursius, etc.). Pel que fa a l'adquisició dels temps de passat, el caràcter perfectiu del passat perifràstic es codifica fonamentalment a partir d'oracions vinculades al primer pla de la narració (el pla que fa referència a situacions delimitades i ordenades cronològicament) i a partir de predicats tèlics (els que designen situacions amb un límit intrínsec). Per contra, el caràcter imperfectiu de l'imperfet es codifica bàsicament a partir d'oracions vinculades al segon pla (el pla de les descripcions, explicacions, la modalitat irreal, etc.) i a partir de predicats atèlics.

La teoria de la gramaticalització permet incorporar d'una manera natural les dues hipòtesis principals desenvolupades per a explicar l'adquisició de temps verbals: la hipòtesi del discurs (que es basa en l'associació de les formes perfectives al primer pla i de les imperfectives al segon) i la hipòtesi aspectual (que es basa en l'associació de les formes perfectives als predicats tèlics i de les imperfectives als atèlics).

Per concloure, ens sembla que la teoria de la gramaticalització és útil precisament perquè posa èmfasi en la relació entre el que és cognitiu i l'ús del llenguatge per donar compte del procés d'adquisició de llengües primeres i segones i de l'evolució diacrònica del llenguatge. En tots tres casos, les categories gramaticals s'han de concebre com a mecanismes que emergeixen a partir de l'ús del llenguatge (pragmàtica) en interacció (discurs), primer en combinacions prototípiques de forma-significat (les més redundants i accessibles) i més tard en combinacions perifèriques.

LLORENÇ COMAJOAN
Middlebury College
MANUEL PÉREZ SALDANYA
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AHLQVIST, A. ed. (1982) *Papers from the 5th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam, Benjamins.
- ANDERSEN, R. W. (1986) «El desarrollo de la morfología verbal en el español como segundo idioma» dins MEISEL ed. (2001), pp. 115-138.
- (1989) «La adquisición de la morfología verbal», *Lingüística* 1, pp. 90-142.
- (1991) «Developmental sequences: The emergence of aspect marking in second language acquisition» dins FERGUSON & HUEBNER eds. (1991), pp. 305-324.
- (1993) «Four operating principles and input distribution as explanations for underdeveloped and mature morphological systems» dins HYLSTENSTAM & VIBORG eds. (1993), pp. 309-339.
- (1994) «The insider's advantage» dins GIACALONE RAMAT & VEDOVELLI eds. (1994), pp. 1-26.
- (2002) «The dimensions of pastness» dins SALABERRY & SHIRAI eds. (2002), pp. 79-106.
- ANDERSEN, R. W. & Y. SHIRAI (1994) «Discourse motivations for some cognitive acquisition principles», *Studies in Second Language Acquisition* 16, pp. 135-156.
- ANDERSEN, R. W. & Y. SHIRAI (1996) «The primacy of aspect in first and second language acquisition: The pidgin-creole connection» dins RITCHIE & BHATIA eds. (1996), pp. 527-570.
- ANTINUCCI, F. & R. MILLER (1976) «How children talk about what happened», *Journal of Child Language* 3, pp. 169-189.
- BARDOVI-HARLIG, K. (1992) «The telling of a tale: Discourse structure and tense use in learner's narratives» dins BOUTON & KACHRU eds. (1992), pp. 144-161.
- (1994) «Anecdote or evidence? Evaluating support for hypotheses concerning the development of tense and aspect» dins GASS, COHEN & TARONE eds. (1994), pp. 41-60.
- (1995) «A narrative perspective on the development of the tense/aspect system in second language acquisition», *Studies in Second Language Acquisition* 17, pp. 263-291.
- (1998) «Narrative structure and lexical aspect: Conspiring factors in second language acquisition of tense-aspect morphology», *Studies in Second Language Acquisition* 20, pp. 471-508.
- (1999b) «From morpheme studies to temporal semantics», *Studies in Second Language Acquisition* 21, pp. 341-382.
- (2000) *Tense and aspect in second language acquisition: Form, meaning, and use*, Malden, Blackwell.
- BARDOVI-HARLIG, K. & D. REYNOLDS (1995) «The role of lexical aspect in the acquisition of tense and aspect», *TESOL Quarterly* 29, pp. 107-131.
- BEL, A. (2001) *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans

- BERENSTAIN, S. & J. BERENSTAIN (1974) *The Berenstain Bears' New Baby*, Nova York, Random House.
- BERGSTROM, A. (1995) *The expression of past temporal reference by English-speaking learners of French*. Tesi doctoral no publicada, Pennsylvania State University, State College.
- BICKERTON, D. (1990) *Language and species*, Chicago, University of Chicago Press.
- BLOOM, L., K. LIFTER & J. HAFITZ (1980) «Semantics of verbs and the development of verb inflection in child language», *Language* 56, pp. 386-412.
- BONNOTTE, I., A. KAIFER, M. FAYOL & I. IDIAZABAL-GORROCHATEGUI (1993) «Rôle des types de procès et du co-texte dans l'emploi des formes verbales de la narration», *Langue Française* 93, pp. 81-101.
- BOSQUE, I. & V. DEMONTE (1999) dirs. *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Madrid, Espasa.
- BOUTON, L. & Y. KACHRU eds. (1992) *Pragmatics and language learning, Monograph*, vol. 3, Urbana-Champaign, Division of English as an International Language.
- BRONCKART, J. P. & H. SINCLAIR (1973) «Time, tense, and aspect», *Cognition* 2, pp. 107-130.
- BYBEE, J. & D. SLOBIN (1982) «Why small children cannot change language on their own: Suggestions from the English past tense» dins AHLQVIST ed. (1982), pp. 29-37.
- BYBEE, J., R. PERKINS & W. PAGLIUCA (1994) *The evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world*, Chicago, University of Chicago Press.
- CHAPLIN, C. (productor i director). (1936) *Modern Times*, «Temps moderns» [cinta de vídeo].
- CHOMSKY, N. (1995) *The minimalist program*, Cambridge, MA, MIT Press.
- CLEMENTS, J. C. (1985) *Verb classification and verb class change in Spanish*, Universitat de Washington, Tesi doctoral no publicada.
- COMAJOAN, L. (2001) *The acquisition of Catalan L2 past morphology: Evidence for the aspect and discourse hypotheses*. Tesi doctoral no publicada, Indiana University, Bloomington.
- CORTÉS, M. & I. VILA (1991) «Uso y función de las formas temporales en el habla infantil», *Infancia y Aprendizaje* 53, pp. 17-43.
- DAHL, Ö. (1985) *Tense and aspect systems*, Nova York, Blackwell.
- DECHERT, H. W. ed. (1990) *Current trends in European second language acquisition research*, Filadèlfia, Multilingual Matters.
- DEPRAETERE, I. (1996) «Foregrounding in English relative clauses», *Linguistics* 34, pp. 699-731.
- DÍAZ, L. & C. PÉREZ eds. (1997) *Views on the acquisition and use of a second language, EUROSLA'7 Proceedings*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.
- DIETRICH, R., W. KLEIN & C. NOYAU (1995) *The acquisition of temporality in a second language*, Filadèlfia, Benjamins.

- DITTMAR, N. (1992) «Grammaticalization in second language acquisition», *Studies in Second Language Acquisition* 14, pp. 249-257.
- DRY, H. A. (1981) «Sentence aspect and the movement of narrative time», *Text* 1, pp. 233-240.
- (1983) «The movement of narrative time», *Journal of Literary Semantics* 12, pp. 19-53.
- EXTRA, G. & M. MITTNER eds. (1984) *Studies in second language acquisition by adult immigrants: Proceedings of the ESF/AILA Symposium held on the 9th of August 1984 in Brussels*, Tilburg, Tilburg University.
- FERGUSON, C. A. & T. HUEBNER eds. (1991) *Second language acquisition and linguistic theories*, Amsterdam, Benjamins.
- FLEISCHMAN, S. (1985) «Discourse functions of tense-aspect oppositions in narrative: Toward a theory of grounding», *Linguistics* 23, pp. 851-882.
- (1990) *Tense and narrativity: From medieval performance to modern fiction*, Austin, University of Texas Press.
- GARCÍA FERNÁNDEZ (1998) *El aspecto gramatical en la conjugación*, Madrid, Arco/Libros.
- GASS, S., A. COHEN & E. TARONE eds. (1994) *Research methodology in second language acquisition*, Hillsdale, Erlbaum.
- GEORGAKOPOULOU, A. & D. GOUTSOS (1997) *Discourse analysis: An introduction*, Edinburg, Edinburgh University Press.
- (1992) «Grammaticalization processes in the area of temporal and modal relations», *Studies in Second Language Acquisition* 14, pp. 297-322.
- (1995) «Iconicity in grammaticalization processes» dins SIMONE ed. (1995), pp. 119-139.
- (2002). «How do learners acquire the classical three categories of temporality?» dins SALABERRY & SHIRAI eds. (2002), pp. 221-248.
- GIACALONE RAMAT, A. & M. VEDOVELLI eds. (1994) *Italiano lingua seconda/lingua straniera. Atti del XXVI Congresso della società di linguistica italiana*, Roma, Bulzoni.
- GIVÓN, T. (1979) *On understanding grammar*, Nova York, Academic.
- (1984) *Syntax: A functional-typological introduction*, vol. 1, Filadèlfia, Benjamins.
- (1995) *Functionalism and grammar*, Filadèlfia, Benjamins.
- GIVÓN, T. ed. (1979) *Syntax and semantics: Discourse and syntax*, Nova York, Academic.
- GIVÓN, T. & B. F. MALLE eds. (2002) *The evolution of language out of pre-language*, Amsterdam, Benjamins.
- GÜELL, L. (1998) *La adquisición del tiempo verbal en el aprendizaje del español como lengua extranjera*, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi doctoral no publicada.
- HAIMAN, J. (1994) «Ritualization» dins PAGLIUCA ed. (1998), pp. 3-28.

- HASBÚN, L. (1995) *The role of lexical aspect in the acquisition of the tense/aspect system in L2 Spanish*. Tesis doctoral no publicada, Indiana University, Bloomington.
- HAVU, J. (1997) *La constitución del sintagma verbal en el español moderno*, Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.
- HEINE, B., U. CLAUDI & F. HÜNNEMEYER (1991) *Grammaticalization: A Conceptual Framework*, Chicago, University of Chicago Press.
- HOPPER, P. & E. C. TRAUGOTT (1993) *Grammaticalization*, Nova York, Cambridge University Press.
- HOPPER, P. (1979). «Aspect and foregrounding in discourse» dins GIVÓN ed. (1979), pp. 213-241.
- (1987) «Emergent Grammar», *Berkeley Linguistic Society, Papers of the Thirteenth Annual Meeting*, pp. 139-157.
- (1991) «On some Principles of Grammaticalization» dins TRAUGOTT & HEINE eds. (1991), pp. 17-35.
- HOPPER, P. & S. THOMPSON (1980) «Transitivity in grammar and discourse», *Language* 56, pp. 251-299.
- HOPPER, P. & S. THOMPSON (1984) «The discourse basis for lexical categories in universal grammar», *Language* 60, pp. 703-652.
- HOUSEN, A. (1994) «Tense and aspect in second language acquisition: The Dutch interlanguage of a native speaker of English» dins VET & VETTERS eds. (1994), pp. 257-291.
- (1997) «Inherent semantics versus discourse-pragmatics in the L2-development of tense-aspect» dins DÍAZ & PÉREZ eds. (1997), pp. 299-312.
- (1998) «Facteurs sémantico-conceptuels et discursivo-fonctionnels dans le développement des systèmes temporo-aspectuels: Aperçu de l'acquisition de l'anglais comme langue étrangère» dins VOGEELEER, BORILLO, VETTERS & VUILLAUME eds. (1998), pp. 257-279.
- HYLTENSTAM, K. & A. VIBORG eds. (1993) *Progression and regression in language*, Nova York, Cambridge University Press.
- KLEIN, W. & C. PERDUE (1997) «The Basic Variety (or: Couldn't natural languages be much simpler?)», *Second Language Research* 13, pp. 301-347.
- KLEIN, W. (1986) *Second language acquisition*, Nova York, Cambridge University Press.
- (1993) «The acquisition of temporality in a second language» dins PERDUE ed. (1993), pp. 173-118.
- (1994a) «Learning how to express temporality in a second language» dins GIACALONE RAMAT & VEDOVELLI eds. (1994), pp. 227-248.
- (1994b) *Time in language*, Nova York, Routledge.
- KURYŁOWICZ, J. (1965 [1975]) «The evolution of grammatical categories», *Esquisses linguistiques II*, pp. 38-54.

- LABOV, W. (1972) *Language in the inner city: Studies in the Black English Vernacular*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press.
- LAFFORD, B. (1996) «The development of tense/aspect relations in L2 Spanish narratives: Evidence to test competing hypotheses». Ponència presentada al 16th Annual Second Language Research Forum, Arizona State University, Tempe.
- LANGER, J., S. T. PARKER & C. MILBRATH eds. (2004) *Biology and knowledge revisited: From neurogenesis to psychogenesis*, Mahwah, Erlbaum, en premsa.
- LI, P. & Y. SHIRAI (2000) *The acquisition of lexical and grammatical aspect*, Nova York, Mouton de Gruyter.
- LÓPEZ-ORTEGA, N. (2000) «Tense, aspect, and narrative structure in Spanish as a second language», *Hispania* 83, pp. 488-502.
- MACWHINNEY, B. (1995) *The CHILDES project: Tools for analyzing talk*, Mahwah, Erlbaum.
- MADORELL, J. M. (1989) «Jep i Fidel», *Cavall Fort* 646, p. 32.
- MAS, M., J. MELCION, R. ROSANAS & M. H. VERGÉS (1991) *Curs de català per a estrangers: Digui Digui*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MEILLET, A. (1912 [1958]) «L'évolution des formes grammaticales», *Linguistique historique et linguistique générale*, Champion, París, pp. 159-174.
- MEISEL, J. (1987) «Reference to past events and actions in the development of natural language acquisition» dins PFAFF ed. (1987), pp. 206-224.
- MEISEL, J. ed. (2001), *Adquisición de lenguaje/Aquisição da linguagem*, Frankfurt, Vervuert.
- MIGUEL, E. de (1999) «El aspecto léxico» dins BOSQUE & DEMONTE dirs., *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Madrid, Espasa, cap. 46.
- NEWMAYER, F. (1998) *Language form and language function*, Cambridge, MA, MIT Press.
- NOYAU, C. (1984) «The development of means for temporality in French by adult Spanish-speakers: Linguistic devices and communicative capacities» dins EXTRA & MITTNER eds. (1984), pp. 113-137.
- (1990) «The development of means for temporality in the unguided acquisition of L2: Cross-linguistic perspectives» dins DECHERT ed. (1990), pp. 143-170.
- (1998) «Referencia temporal y estructuración del discurso narrativo en la lengua no materna» dins PUJOL MERCHE, NUSSBAUM & LLOBERA eds. (1998), pp. 32-39.
- (2002) «Temporal relations in learner varieties: Grammaticalization and discourse construction» dins SALABERRY & SHIRAI eds. (2002), pp. 107-128.
- PAGLIUCA, W. ed. (1998) *Perspectives on Grammaticalization*, Amsterdam, Benjamins.
- PERDUE, C. ed. (1993) *Adult language acquisition: Cross-linguistic perspectives*. Vol. 2: *The results*, Nova York, Cambridge University Press.
- PERDUE, C. & W. KLEIN (1992) «Why does the production of some learners not grammaticalize?», *Studies in Second Language Acquisition* 14, pp. 259-272.

- PÉREZ SALDANYA, M. (1998) *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- (2002) «Les relacions temporals i aspectuals» dins SOLÀ, LLORET, MASCARÓ & PÉREZ SALDANYA dirs. (2002), vol. 2, cap. 22.
- PFAFF, C. (1992) «The issue of grammaticalization in early German second language», *Studies in Second Language Acquisition* 14, pp. 273-296.
- PFAFF, C. W. ed. (1987) *First and second language acquisition processes*, Cambridge, Newbury House
- PUIG, P. & R. MONRÓS (1989) «El màgic», *Cavall Fort*, 647, p. 21.
- PUJOL MERCHE, M., L. NUSSBAUM & M. LLOBERA eds. (1998) *Adquisición de lenguas: perspectivas actuales en Europa*, Madrid, Edelsa
- REINHART, T. (1984) «Principles of gestalt perception in the temporal organization of narrative texts», *Linguistics* 22, pp. 779-809.
- RITCHIE, W. C. & T. K. BHATIA eds. (1996) *Handbook of second language acquisition*, San Diego, Academic Press.
- ROBISON, R. E. (1990) «The primacy of aspect: Aspectual marking in English interlanguage», *Studies in Second Language Acquisition* 12, pp. 315-330.
- (1995) «The aspect hypothesis revisited: A cross-sectional study of tense and aspect marking in interlanguage», *Applied Linguistics* 16, pp. 344-370.
- SALABERRY, R. (1999) «The development of past tense verbal morphology in classroom L2 Spanish», *Applied Linguistics* 20, pp. 151-178.
- (2000) *The development of past tense morphology in L2 Spanish*, Filadèlfia, Benjamins.
- SALABERRY, R. & Y. SHIRAI eds. (2002) *The L2 acquisition of tense-aspect morphology*, Filadèlfia, Benjamins.
- SHIRAI, Y. (2002) «The prototype hypothesis of tense-aspect acquisition in second language» dins SALABERRY & SHIRAI eds. (2002), pp. 455-478.
- SHIRAI, Y. & R. ANDERSEN, R. (1995) «The acquisition of tense-aspect morphology: A prototype account», *Language* 71, pp. 743-762.
- SHIRAI, Y., D. SLOBIN & R. WEIST (1998) «Introduction to the acquisition of tense-aspect morphology», *First Language* 54, pp. 245-253.
- SIMONE, R. ed. (1995) *Iconicity in language*, Filadèlfia, Benjamins.
- SKIBA, R. & N. DITTMAR (1992) «Pragmatic, semantic, and syntactic constraints and grammaticalization», *Studies in Second Language Acquisition* 14, pp. 323-349.
- SLABAKOVA, R. & S. MONTRUL (2002) «On viewpoint aspect interpretation and its L2 acquisition: A UG perspective» dins SALABERRY & SHIRAI eds. (2002), pp. 363-396.
- SLOBIN, D. (1994) «Talking perfectly: Discourse origins of the present perfect» dins PAGLIUCA, W. ed., *Perspectives on grammaticalization*, Amsterdam, Benjamins, pp. 119-133.

- (2002) «Language evolution, acquisition and diachrony: Probing the parallels» dins GIVÓN, T. & B. F. MALLE eds. *The evolution of language out of pre-language*, Amsterdam, Benjamins, pp. 375-392.
- (2004) «From ontogenesis to phylogenesis: What can child language tells us about language evolution?» dins LANGER, J., S. T. PARKER & C. MILBRATH eds. *Biology and knowledge revisited: From neurogenesis to psychogenesis*, Mahwah, Erlbaum.
- SMITH, C. (1997) *The parameter of aspect*, 2a edició, Boston, Kluwer.
- SOLÀ, J., M. R. LLORET, J. MASCARÓ i M. PÉREZ SILDANYA dirs. (2002) *Gramàtica del català contemporani*, 3 vols., Barcelona, Empúries
- STUTTERHEIM, VON C. & W. KLEIN (1987) «A concept-oriented approach to second language studies» dins PFAFF ed. (1987), pp. 191-205.
- TRAUGOTT, E. C. & B. HEINE eds. (1991) *Approaches to Grammaticalization*, vol. I, Amsterdam, Benjamins.
- TRAUGOTT, E. C. & E. KÖNIG (1991) «The Semantics-pragmatics of Grammaticalization Revisited» dins TRAUGOTT & HEINE eds. (1991), pp. 189-218.
- TRAUGOTT, E. C. (1995) «Subjectification in Grammaticalisation» dins WRIGHT & STEIN eds. (1995), pp. 31-54.
- VENDLER, Z. (1967) *Linguistics in Philosophy*, Cornell, Cornell University Press.
- VET, C. & C. VETTERS eds. (1994) *Tense and aspect in discourse*, Nova York, Mouton de Gruyter.
- VINYES, J. & F. RIFÀ (1986) *La llegenda de Sant Jordi*, Barcelona, La Galera.
- VOGELEER, S., A. BORILLO, C. VETTERS & M. VUILLAUME eds. (1998) *Temps et discours*, Leuven, Peeters
- WEIST, R. (2002) «The first language acquisition of tense and aspect: A review» dins SALABERRY & SHIRAI eds. (2002), pp. 21-78.
- WRIGHT, S. & D. STEIN eds. (1995) *Subjectivity and Subjectivisation*, Nova York, Cambridge University Press.
- ZIEGLER, D. (1997) «Retention in ontogenetic and diachronic grammaticalization», *Cognitive Linguistics* 8, pp. 207-241.

y